Teodor COTELNIC
Chişinău

LUPTA INTELECTUALILOR BASARABENI PENTRU APĂRAREA ŞI AFIRMAREA LIMBII ROMÂNE

(sfîrşitul secolului trecut şi începutul secolului nostru)

Se ştie care a fost politica ţarismului faţă de popoarele de la periferiile Imperiului rus, politică ce urmărea "să nimicească în sînul lor orice germene de viaţă de stat, să le schilodească cultura, să le împiedice folosirea limbii materne, să le ţină în ignoranţă şi, în sfîrşit, în măsura posibilităţii să le rusifice (1, p. 411). Procesul de rusificare a căpătat proporţii imense şi în Basarabia. Aici are loc stoparea culturii naţionale şi ignorarea limbii materne a băştinaşilor, aceasta din urmă fiind înlăturată treptat din administraţie, din biserică, din învăţămînt. Iată ce spune în această privinţă acad. Vladimir Şişmariov: "Basarabia a devenit la început, conform statutului din anul 1818, o regiune cu dreptul de a-şi păstra obiceiurile şi limba; în ce priveşte limba legea prevedea chiar un şir de măsuri pentru ridicarea nivelului culturii moldovenilor şi, între altele, deschiderea de şcoli pentru popor în limba maternă. Se îngăduia ca cererile, jalbele şi celelalte documente oficiale să fie scrise în limba moldovenească". În deceniul al treilea al veacului al XIX-lea au fost într-adevăr deschise o serie de şcoli în diferite localităţi ale regiunii, între care şi la Chişinău. În anul 1822 a fost editat un abecedar moldovenesc, reeditat mai tîrziu. Dar această politică nu dură mult. Sub Nicolai I regiunea a fost transformată într-o gubernie obişnuită şi începu rusificarea ei. În anul 1842 s-a pus capăt folosirii limbii materne în documentele oficiale, limba moldovenească a fost treptat scoasă din şcoli, atît din cele primare, cît şi din cele medii... Biblioteca publică din Chişinău, înfiinţată în anul 1832, n-avea cărţi în limba moldovenească...* În anul 1865 I. Donici (sau Doncev, după cum îşi zicea el) se jeluia în lucrarea sa **Curs începător de limba română**, scris cu alfabet latin, că aproape nu sînt doritori s-o înveţe, iar doi ani după editarea acestei cărţi limba moldovenească a fost scoasă din şcolile de toate tipurile şi înlocuită prin limba rusă, pe cînd germanii, bulgarii şi grecii continuau să aibă dreptul de a învăţa în limba lor maternă (2, p. 61-62).

Afară de aceasta, în anul 1878 Prutul a fost închis ca mijloc de comunicare. În consecinţă, au încetat să pătrundă de peste hotare în ţinut cărţi şi reviste, s-au întrerupt vechile legături cu limba literară şi cu tradiţiile literare, iar "cei care puteau să continue în Basarabia tradiţia moldovenească şi să cultive limba literară, au început să plece peste hotare. Păstrătorul izvoarelor şi tradiţiilor naţionale a rămas poporul". (Ibidem, p. 63).

* Astfel de cărţi n-au fost găsite în ea nici în anul 1899 cînd biblioteca avea vreo 20 de mii de titluri de cărţi.

BDD-A27152 © 1994 Revista „Limba Română"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:58 UTC)

Procesul de rusificare s-a intensificat mai ales la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea. În anul 1873 arhiepiscopul Chişinăului şi Hotinului Pavel Lebedev a dat dispoziţie ca toate actele bisericeşti să fie scrise numai în limba rusă. Fiind unul dintre cei mai înverşunaţi duşmani ai neamului românesc din ţinut, acesta a prigonit pe toţi preoţii basarabeni care slujeau în limba română, a închis multe biserici în care se slujea românește, a strîns toate cărţile româneşti de pe la biserici şi şi-a încălzit cu ele reşedinţa vreme de cîţiva ani — fapt menţionat de scriitorul rus N.N. Durnowo într-o carte tipărită la Moscova în 1908. Citez: "Toate cărţile sfinte de la bisericile moldoveneşti tipărite cu litere chirilice în limba moldovenească au fost depuse la Mitropolia din Chişinău unde arhiepiscopul Pavel, în curgere de 7 ani, le-a ars încălzind cu ele palatul Mitropoliei. Acest fapt de un vandalism grosolan este astăzi de domeniul istoriei" (3, p. 7).

Un alt arhiepiscop al Chişinăului, Serafim Ciciagov, fost colonel în armata ţaristă, într-o rezoluţie la **Cartea de învăţătură despre legea lui Dumnezeu** a ieromonahului Gurie Grosu (viitorul mitropolit al Basarabiei), pe care Sfatul şcolar eparhial o recomandase ca manual, spunea: "Rog să se comunice Sfatului şcolar... opinia şi declaraţia mea despre **Cartea de învăţătură**... Anume bine studiind activitatea misionarului arhim. Gurie întru răspîndirea în Basarabia, nu a limbii moldoveneşti, ci a celei româneşti, prin care se conlucră în folosul planului tăinuit al României şi se propagă românizarea, eu văd... adevărul absolut, anume că această carte a arhim. Gurie este compusă nu după programul şcoalelor bisericeşti, ci ea e scrisă într-o limbă puţin înţeleasă de moldovenii din Basarabia şi adică mai lămurit zic, în limba românească. Protestînd cu desăvîrşire ca să fie primit un asemenea manual în şcoalele basarabene, eu dator sunt să nu întăresc procesul-verbal Sfatului şcolar, care îngăduie acest manual în calitate de carte de ajutor pentru învăţătorii de religie, puţin cunoscători ai limbii moldoveneşti, şi care o îngăduie chiar în calitate de carte de cetire în afară de şcoală. Rog să se comunice Sfatului şcolar sinodal că toate cărţile arhim. Gurie demult sunt respinse de mine şi nu vor fi niciodată îngăduite pînă cînd eu mă aflu pe tronul arhiepiscopesc din Chişinău" (4, p. 7).

După cum reiese, şi forurile bisericeşti din provincie, susţinute de autorităţile ţariste, căutau să acrediteze prin diferite mijloace ideea că românii şi moldovenii sînt popoare cu totul diferite, iar graiul moldovenesc ar fi o limbă cu totul independentă, deosebită de limba română.

Procesul de deznaţionalizare continuă şi în învăţămînt. Limba română a fost treptat scoasă din şcoli. După cum afirmă Ştefan Ciobanu în cartea sa **Cultura românească în Basarabia sub stăpînirea rusă**, "... de la 1867 încoace învăţămîntul din Basarabia se rusifică complet; şi dacă se mai găsea cîte un român care citea românește, se datorește tradiţiei, care trecea din generaţie în generaţie, şi faptului că cîte un cîntăreţ sau preot bătrîn, trecut prin seminarul vechi, învaţă pe unii din copiii ţăranilor să citească cărţile vechi bisericeşti scrise în românește cu literă chirilică" (p. 141).

De abia după revoluţia din Rusia, după înfrîngerea ţarismului, ia amploare mişcarea de renaştere naţională. Profitînd de condiţiile mai

BDD-A27152 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:58 UTC)

mult sau mai puțin prielnice, create de revoluția burghezo-democratică din februarie 1917, oamenii de cultură și intelectualitatea locală s-au încadrat activ în mișcarea de renaștere națională, mai întîi de toate de repunere în drepturile ei firești a limbii naționale și de revenire la grafia latină. Printre primii care s-au ridicat la salvgardarea limbii băștinașilor și la folosirea ei în toate sferele vieții au fost o serie de militanți ai mișcării naționale din provincie ca Simeon Murafa, Pantelimon Halippa, Ștefan Ciobanu, Alexei Mateevici, Gurie Grosu, Ion Buzdugan și alte personalități marcante ale Basarabiei de atunci. Grupați în jurul ziarului "Cuvînt moldovenesc", în acea vreme unica publicație periodică românească din ținut, ei au arătat starea deplorabilă în care ajunsese limba românească în Basarabia drept consecință a politicii antinaționale a țarismului, au chemat la trezirea conștiinței naționale a basarabenilor (5, p. 7). În articolul **Cîteva cuvinte despre limba învățămîntului în școala noastră moldovenească și mai ales despre literele limbii noastre** Simeon Murafa accentuează că salvarea limbii înseamnă salvarea neamului. "Ca neam deosebit, afirma autorul, noi avem tot dreptul la școlile noastre moldovenești, la bisericile, judecățile noastre..., numai stăpînirea a putut atîta amar de vreme de 100 și mai bine de ani cît trăim cu rușii să ne răpească drepturile noastre sfinte de a vorbi și a avea limba noastră precum în școală, așa și în biserică, în judecată și în ocîrmuire" (6).

Insistînd asupra repunerii limbii materne în drepturile legitime, S. Murafa subliniază în continuare necesitatea revenirii la veșmîntul ei firesc — grafia latină. Să vorbească însă mai bine autorul: "Fiecare limbă are și buchiile, literele ei ... Dar se găsesc la noi niște prea-prea învățați, prea-prea pricepuți, care ne spun că limba moldovenească o putem vorbi, iar de scris trebuie să scriem cu buchiile rusești. Să știți însă, dragilor cititori, că limba noastră moldovenească (românească), ca și cea latinească, franțuzească și italinească are buchiile ei — cele latine. Ele-s mai ușoare și-s chiar mai puține — numai 24, pe cînd azbuca rusească are 35 buchii. Aceste limbi fiind dintr-o rădăcină au și aceleași litere... Am tipărit pînă acum unele cărți și gazeta "Cuvînt moldovenesc" cu litere rusești, fiindcă n-am avut dreptul să scriem cu literele noastre. Iar acum n-avem nevoie de buchiile rusești pentru limba noastră. Este un lucru neînțeles cum să ni se ceară să scriem limba noastră cu litere străine — cele rusești..." (Ibidem).

De un deosebit activism în apărarea și afirmarea limbii române au dat dovadă învățătorii, care în cadrul mai multor adunări și congrese s-au pronunțat categoric pentru introducerea în școli a instruirii elevilor în limba maternă și revenirea la grafia latină.

Astfel, în zilele de 10—13 aprilie, la Chișinău, a avut loc primul congres al învățătorilor de toate naționalitățile din provincia Basarabiei, la care pedagogii fruntași au atacat rusificarea învățămîntului din ținut, au pledat pentru naționalizarea școlii. Cu toate acestea, un grup de străini în frunte cu Sîromeatnikov, inspectorul învățămîntului primar al Zemstvei Guberniale, se opunea cu furie cerințelor moldovenilor. El a avut obrăznicia să rostească de la tribuna congresului că moldovenii sînt un neam de oameni proști și înapoiați, că n-au nici un fel de cultură și trăiesc ca samoezii (un popor sălbatic din Siberia), utilizînd doar

BDD-A27152 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:58 UTC)

vreo sută de cuvinte în limbajul lor zilnic. De aceea ei urmează să învețe și mai departe în rușește (7, p. 199-200).

La congresul gubernial al învățătorilor moldoveni din Basarabia, ce și-a desfășurat lucrările între 25—28 mai 1917, profesorul Ștefan Ciobanu demonstrează necesitatea stringentă a introducerii în școlile de toate treptele din Basarabia a învățămîntului în limba română. D-sa ripostează adversarilor care s-au pronunțat împotriva instruirii în românește sub motivul că limba maternă a băștinașilor e săracă, spunînd: "Școala rusească de pînă acum nu ne-a dat nimic bun. Dar e o greșeală acum să se creadă că noi nu vom putea începe învățămîntul în moldovenește din pricina sărăciei limbii. Limba noastră nu-i deloc săracă. Dimpotrivă! Chiar din Basarabia au ieșit mai mulți scriitori români, mari, care au o limbă bogată, cum sînt, de pildă, Al. Donici, I. Sîrbu, C. Stamati, B.P. Hasdeu și alții. După scriitori ca acestia să venim noi acum și să clădim o limbă nouă? Dar așa ceva nu s-a auzit niciodată! Limbile cresc de la sine. Da, vom îmbogăți limba împrumutînd cuvinte din alte limbi. Dar din limbi de acelea cu care sîntem înrudiți" (8, p. 56).

Tot la acest congres a fost adoptată, după o dezbatere aprinsă, hotărîrea trecerii la alfabetul latin, hotărîre ce a stîrnit o bucurie nemaipomenită în rîndurile celor prezenți în sală. După cum afirmau cronicarii timpului, învățătorii și fruntașii moldoveni se sărutau de bucurie dorindu-și unul altuia "să le fie de bine alfabetul latinesc" (9, p. 60).

Am putea încă multe adăuga. Dar și din cele relatate se poate observa că intelectualii basarabeni de la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea s-au confruntat cu aceleași probleme lingvistice pe care le mai avem, cu părere de rău, și în prezent. Ba mai mult, unii istorici chișinăuieni tentează și astăzi "să demonstreze", manipulînd cu moștenirea științifică a cărturarilor de atunci, existența a două limbi romanice de est: româna și moldovenească. De exemplu, Petre P. Moldovan interpretează în mod tendențios în cartea recent apărută (10, p. 100) precum că Alexei Mateevici ar vorbi în studiul **Momentele influenței bisericești asupra originii și dezvoltării istorice a limbii moldovenești** de existența unei limbi moldovenești diferită de cea română. Într-adevăr, cărturarul folosește în lucrările sale științifice noțiunile "limba moldovenească", "popor moldovenesc" în loc de "limba română" și "poporul român". Trebuie însă să ținem cont de împrejurările istorice în care a activat autorul **Limbii noastre**. În perioada cînd se opunea în mod deosebit limba moldovenească celei române și moldovenii basarabeni celor de peste Prut, cînd era interzisă folosirea termenului "român" cu toate derivatele sale , el fusese nevoit să substituie constant glotonimul român cu cel moldovenesc. În plus, opera lingvistică citată a fost elaborată în tinerețe cînd era elev în ultima clasă a Seminarului din Chișinău. După cum arată unii cercetători ai operei lui Mateevici "concepția pusă de tînărul autor la baza investigației sale este fără îndoială cît se poate de originală, dar tot atît de subiectivă și tendențioasă" (11, p. 89).

Ca și alți oameni de cultură din Basarabia din acea vreme, Alexei Mateevici era conștient de identitatea limbii moldovenești și a celei

BDD-A27152 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:58 UTC)

românești, adevăr ce reiese clar din luările sale de cuvînt la primul congres al învățătorilor moldoveni. Polemizînd cu acei învățători care susțineau că moldovenii nu-s români, poetul remarca "Da, suntem moldoveni, fii ai vechei Moldove, însă facem parte din marele trup al românismului, așezat prin România, Bucovina și Transilvania! (Aplauze.) Frații noștri din Bucovina, Transilvania și Macedonia nu se numesc după locurile unde trăiesc, ci-și zic români. Așa trebuie să facem și noi! (Aplauze.) Asta nu înseamnă separatism, căci și cei din Transilvania, și cei din Bucovina, și cei din America se numesc români.

Trebuie să știm de unde ne tragem, căci altfel suntem niște nenorociți rătăciți. Trebuie să știm că suntem români, strănepoți de-ai romanilor, și frați cu italienii, francezii, spaniolii și portughezii. Aceasta trebuie să li-o spunem și copiilor și tuturor celor neluminați, să-i luminăm pe toți cu lumina dreaptă" (12, p. 463).

Iar acelora care susțineau existența a două limbi le răspundea răspicat: "N-avem două limbi și două literaturi, ci numai una, aceeași cu cea de peste Prut. Aceasta să se știe din capul locului, ca să nu mai vorbim degeaba! (Aplauze.) Unii zic că limba românească e franțuzită. Asta nu-i adevărat! Ce e drept, sunt și în România unii rătăciți în ce privește limba, dar trebuie să se știe că cel mai puternic curent acolo e cel popular în limbă și literatură. Noi trebuie să ajungem de la limba noastră proastă de astăzi numaidecît la limba literară românească!" (Ibidem, p. 464).

Comentariile, probabil, sînt de prisos.

Așadar intelectualii basarabeni de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru și-au păstrat conștiința românească chiar după mai bine de o sută de ani de supunere forțată unui program de rusificare sistematic. Ei și-au avut rolul lor important în realizarea Unirii din 27 martie 1918 și și-au continuat acest rol și după Unire. Cercetarea acestei teme, prea puțin studiate pînă în prezent, ar contribui la cunoașterea unei epoci frămîntate din istoria românilor dintre Prut și Nistru, deoarece lupta pentru unitatea limbii era lupta pentru unitatea națională.

NOTE:

1. **Резолуциile ши хотэрыриле конгреселор, конференцелор ПКУС ши але Пленарелор КЧ** (1898-1986). Традучере дупэ едиция а ноуа русэ, ревэзутэ ши адэужитэ, Кишинэу, 1989, вол. 2.

2. В.Ф. Шишмарьов, **Лимбиле романиче дин суд-естул Европей ши лимба националэ а РСС Молдовенешть**, Кишинэу, 1960.

3. Apud Antonie Plămădeală, **Biserica Basarabiei. Problema jurisdicției canonice în trecut și astăzi** (II), în "Literatura și Arta", 30 septembrie 1993.

4. Nestor Vornicescu, **Mitropolitul Gurie al Basarabiei — osteneli cărturărești**, în "Literatura și Arta", 9 septembrie 1993.

5. Vezi mai amănunțit Valeriu Popovschi, **Probleme ale limbii, alfabetului și tricolorului pe paginile ziarului "Cuvînt moldovenesc"**, în "Literatura și Arta", 26 august 1993.

6. "Cuvînt moldovenesc", 1917, 11 iunie.

7. Onisifor Ghibu, **În vîltoarea revoluției ruseşti**, București, 1993.

8. "Cugetul", 1992, nr. 4.

9. "Cugetul", 1993, nr. 1.

10. Moldovan Petre P., **Moldovenii în istorie**, Chișinău, 1993.

11. Efim Levit, Sava Pînzaru, **Probleme de limbă în interpretarea lui Alexei Mateevici**, în "Revistă de lingvistică și știință literară", 1993, nr. 2.

12. Alexei Mateevici, **Opere**, vol. 1, Chișinău, 1993.

BDD-A27152 © 1994 Revista „Limba Română”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-16 16:59:58 UTC)